

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΛΑΪΚΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ ΚΑΡΠΑΘΟΥ
ΤΜΗΜΑΤΟΣ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗΣ ΣΧΟΛΗΣ
ΕΘΝΙΚΟΥ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝ
Σειρά Αυτοτελών Εκδόσεων, αρ. 14

Πορεία Καλλίδρομος

ΤΙΜΗΤΙΚΟ ΑΦΙΕΡΩΜΑ
ΣΤΟΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗ ΑΡΙΣΤΕΙΔΗ Ν. ΔΟΥΛΑΒΕΡΑ

Εκδοτική Επιμέλεια:
ΜΗΝΑΣ ΑΛ. ΑΛΕΞΙΑΔΗΣ
Ομότιμος Καθηγητής Πανεπιστημίου Αθηνών

ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ
Κ. & Μ. ΣΤΑΜΟΥΛΗ /
ΙΩΑΝΝΗΣ ΑΡΧ. ΧΑΡΠΑΝΤΙΔΗΣ
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ

INSTITUTE OF FOLK CULTURE OF KARPATHOS
DEPARTMENT OF PHILOLOGY OF PHILOSOPHY SCHOOL
OF NATIONAL AND KAPODISTRIAN UNIVERSITY OF ATHENS
Series of Independent Publications, no. 14

Poreia Kallidromos

**AN HONORARY DEDICATION
FOR PROFESSOR ARISTEIDES N. DOULAVERAS**

MINAS AL. ALEXIADIS (ed.)

Professor Emeritus of Athens University

K. & M. STAMOULIS PUBLICATIONS
Thessaloniki

Πορεία Καλλίδρομος

ΤΙΜΗΤΙΚΟ ΑΦΙΕΡΩΜΑ
ΣΤΟΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗ ΑΡΙΣΤΕΙΔΗ Ν. ΔΟΥΛΑΒΕΡΑ

Εκδοτική Επιμέλεια:
ΜΗΝΑΣ ΑΛ. ΑΛΕΞΙΑΔΗΣ
Ομότιμος Καθηγητής Πανεπιστημίου Αθηνών

Πορεία Καλλίδρομος

ΤΙΜΗΤΙΚΟ ΑΦΙΕΡΩΜΑ
ΣΤΟΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗ ΑΡΙΣΤΕΙΔΗ Ν. ΔΟΥΛΑΒΕΡΑ

Εκδοτική Επιμέλεια:
ΜΗΝΑΣ ΑΛ. ΑΛΕΞΙΑΔΗΣ
Ομότιμος Καθηγητής Πανεπιστημίου Αθηνών

ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ Κ. & Μ. ΣΤΑΜΟΥΛΗ

Ι. ΑΡΧ. ΧΑΡΠΑΝΤΙΔΗΣ

Π. Π. Γερμανού - Ιω. Μιχαήλ 2

546 22 ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ

Τηλ. 2310 264748, 6946 461460
email: anstamoulis@hotmail.com

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ 2019

Σχεδιασμός Εξωφύλλου - Σελιδοποίηση: Στέλιος Κυριζάκης

ISBN: 978-618-5306-59-5

Όλα τα δικαιώματα μετάφρασης, αναπαραγωγής και προσαρμογής κατοχυρωμένα
για όλες τις χώρες του κόσμου.

Copyright © by ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ Κ. & Μ. ΣΤΑΜΟΥΛΗ / Ι. ΑΡΧ. ΧΑΡΠΑΝΤΙΔΗΣ
All rights reserved

Ο καθηγητής Αριστείδης Ν. Δουλαβέρας

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ: Μ. Γ. ΜΕΡΑΚΛΗΣ.....	11
ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ: ΜΗΝΑΣ ΑΛ. ΑΛΕΞΙΑΔΗΣ	15
ΠΡΩΤΟ ΜΕΡΟΣ: ΔΕΥΤΕΡΟΒΑΘΜΙΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ	19
1. ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ Γ. ΞΗΝΤΑΡΑΣ <i>Αριστείδης Ν. Δουλαβέρας: Η προσωπικότητα και το έργο του στη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση</i>	<i>21</i>
2. ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ ΣΤΕΦΟΣ <i>Η εκπαιδευτική δράση του Αριστείδη Δουλαβέρα στη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση</i>	<i>41</i>
3. ΠΑΥΛΟΣ ΑΘ. ΠΑΛΟΥΚΑΣ <i>Ο Αριστείδης Ν. Δουλαβέρας όπως τον είδα και τον γνώρισα ως μέντορα των φιλολόγων καθηγητών, ιδεώδη σχολικό σύμβουλο και συν-λειτουργό ...</i>	<i>47</i>
ΔΕΥΤΕΡΟ ΜΕΡΟΣ: ΤΡΙΤΟΒΑΘΜΙΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ	53
1. ΒΑΛΤΕΡ ΠΟΥΧΝΕΡ <i>Μεταφορές ομορφιάς στην προφορική λαϊκή ποίηση. Συγκριτολογικές σημειώσεις με αφορμή τις εργασίες του Αριστείδη Ν. Δουλαβέρα για το ελληνικό δημοτικό τραγούδι</i>	<i>55</i>
2. ΜΗΝΑΣ ΑΛ. ΑΛΕΞΙΑΔΗΣ <i>Ο καθηγητής Αριστείδης Ν. Δουλαβέρας ως παροιμιολόγος</i>	<i>67</i>
3. ΜΑΝΟΛΗΣ Γ. ΒΑΡΒΟΥΝΗΣ <i>Ιστορία της Λαογραφίας και νεωτερικά φαινόμενα στο επιστημονικό, ερευνητικό και συγγραφικό έργο του Αριστείδη Ν. Δουλαβέρα</i>	<i>77</i>
4. ΜΑΝΟΛΗΣ Γ. ΣΕΡΓΗΣ <i>Η συμβολή του Αριστείδη Ν. Δουλαβέρα στην Εθνική Λαογραφία</i>	<i>93</i>

ΤΡΙΤΟ ΜΕΡΟΣ: ΤΙΜΗΤΙΚΕΣ ΕΚΔΗΛΩΣΕΙΣ	101
1. Αποχαιρετιστήρια Εκδήλωση για την αφυπηρέτηση του Αριστείδη Ν. Δουλαβέρα, Αν. Καθηγητή Λαογραφίας Πανεπιστημίου Πελοποννήσου	103
1.1. Προσφώνηση από τον Βασίλειο Κωνσταντινόπουλο	104
1.2. Χαιρετισμός από τον Νικόλαο Ζαχαριά	105
1.3. Χαιρετισμός από τον Αλέξιο Σαββίδη	107
1.4. Χαιρετισμός από τον Ανδρέα Μαρκαντωνάτο	109
1.5. Χαιρετισμός από τον Νικόλαο Χ. Χριστόπουλο	110
1.6. Χαιρετισμός από τη φοιτήτρια Άρτεμη Σκρεπέτη	112
1.7. Χαιρετισμός από τη φοιτήτρια Ασημίνα Καραδήμα	114
1.8. Χαιρετισμός από τον Παναγιώτη Τσακαρδάνο	115
1.9. Χαιρετισμός από τον Μιχαήλ Παπαμιχαήλ	116
1.10. Εκφώνηση του Επαινετικού Λόγου από τον Θανάση Χρήστου	118
1.11. Απονομή Τιμητικής πλακέτας από τον Βασίλειο Κωνσταντινόπουλο...	125
1.12. Αποχαιρετιστήριος Λόγος του Αριστείδη Ν. Δουλαβέρα	126
Φωτογραφικό Παράρτημα	129
2. Τιμητική Εκδήλωση από το Κορινθιακό Θέατρο «Βασίλης Ρώτας» για τον Αριστείδη Ν. Δουλαβέρα, Αν. Καθηγητή Πανεπιστημίου Πελοποννήσου	135
2.1. Παρουσίαση του βιογραφικού από την Ελένη Μαυραγάνη	135
2.2. Χαιρετιστήριο Μήνυμα από τον Νικόλαο Ζαχαριά	137
2.3. Χαιρετισμός από τον Παύλο Καραγεωργα	138
2.4. Χαιρετισμός από τον Αλέξανδρο Πνευματικό	140
2.5. Αντιφώνηση από τον Αριστείδη Ν. Δουλαβέρα	142
Φωτογραφικό Παράρτημα	144

3. Τιμητική Εκδήλωση από την Εταιρεία Κορινθίων Συγγραφέων για τον Αριστείδη Ν. Δουλαβέρα, Αν. Καθηγητή Πανεπιστημίου Πελοποννήσου. Απονομή Βραβείου «Περίανδρος ο Κορίνθιος»	147
3.1. Μήνυμα του Πρύτανη ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ ΚΑΤΣΗ	148
3.2. ΓΙΑΝΝΗΣ Δ. ΜΠΑΡΤΖΗΣ, ο Αριστείδης Ν. Δουλαβέρας και η εκπαιδευτική του πορεία και προσφορά	149
3.3. ΜΗΝΑΣ ΑΛ. ΑΛΕΞΙΑΔΗΣ, ο καθηγητής Αριστείδης Ν. Δουλαβέρας και η προσφορά του στην εκπαίδευση, την επιστήμη και την κοινωνία	153
3.4. Σύντομες ομιλίες - παρεμβάσεις	167
3.5. Αντιφώνηση - Ευχαριστίες	170
Φωτογραφήματα	173
4. Άλλες τιμητικές διακρίσεις	178
ΤΕΤΑΡΤΟ ΜΕΡΟΣ: ΕΡΓΟΓΡΑΦΙΑ ΑΡΙΣΤΕΙΔΗ Ν. ΔΟΥΛΑΒΕΡΑ	181
<i>Μηνάς Αλ. Αλεξιάδης (επιμέλεια),</i> <i>Η Εργογραφία του Αριστείδη Ν. Δουλαβέρα</i>	183

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑΤΙΚΑ ΦΩΤΟΓΡΑΦΗΜΑΤΑ	211
SUMMARY	221
ΓΕΝΙΚΟ ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ	225

ΜΑΝΟΛΗΣ Γ. ΣΕΡΓΗΣ

Καθηγητής Λαογραφίας Δημοκριτείου Πανεπιστημίου Θράκης

Η συμβολή του Αριστείδη Ν. Δουλαβέρα στη μελέτη της εθιμικής λαογραφίας

Ο συνάδελφος κ. Αριστείδης Δουλαβέρας (εφεξής Α.Δ.) είναι γνωστός στην ελληνική και τη διεθνή βιβλιογραφία πρωτίστως για τη συμβολή του στη μελέτη της ελληνικής παροιμίας. Η σχετική εργογραφία του *Η έμμετρη εκφορά του νεοελληνικού παροιμιακού λόγου* (Αθήνα 1989), *Ο παροιμιακός λόγος στο μυθιστόρημα του Ν. Καζαντζάκη «Αλέξης Ζορμπάς»* (Αθήνα 1991), *Η παροιμιολογική και παροιμιογραφική εργογραφία του Δημ. Σ. Λουκάτου* (Αθήνα 1994), η μελέτη του «Demetrios S. Loukatos as a paremiologist» (*Proverbium* 20, 2003, 133-158), ο τόμος *Νεοελληνικός παροιμιακός λόγος* (Θεσσαλονίκη 2010), «Η λειτουργικότητα των παροιμιών στην εποχή μας» (στο *14+1 μελέτες φρασεολογίας και παροιμιολογίας*, Αθήνα 2015), «The Contribution of Professor Wolfgang Mieder to the International Paremiology» (*Proverbium* 32, 2015, 120-125), η έκδοση της αλληλογραφίας του Δημητρίου Λουκάτου με τον Wolfgang Mieder (*Λαογραφία* 43, 265-298), έχουν τύχει ευμενούς κριτικής σε ελληνικά και διεθνή περιοδικά. Βεβαίως, είναι γνωστή στον λαογραφικό κόσμο και η συμβολή του σε άλλους τομείς της Λαογραφίας, την οποία αναδεικνύουν στα κείμενα του παρόντος τόμου διαπρεπείς συνάδελφοι. Η δική μου εργασία, όπως ο τίτλος της μαρτυρεί, αφορά στη συμβολή του Α.Δ. στη μελέτη της Εθιμικής Λαογραφίας.

Η επιστημονική του ενασχόληση με αυτήν αρχίζει στα μέσα της δεκαετίας του 1990 και επικεντρώνει στη γενέθλια γη, τη Γκούρα Κορινθίας. Όπως σχεδόν όλοι οι έλληνες λαογράφοι, έτσι και ο Α.Δ. ξεκίνησε τη λαογραφική του πορεία με τη μελέτη του γενέθλιου τόπου, με σκοπό πρωτίστως να αποδώσει τα οφειλόμενα προς εκείνον παντοία *τροφεία*, και δευτερευόντως να αναδείξει την ταυτότητα του οικείου τόπου, βασισμένος στην αυτοαναφορικότητά του και στη βαθιά γνώση της ιστορίας και της λαογραφίας της γενέθλιας γης.

Εν συνεχεία έθεσε στο κέντρο των επιστημονικών του ενδιαφερόντων (εκ των πραγμάτων) έναν άλλον γεωγραφικό τόπο, αυτόν της επαγγελματικής του εργασίας, τη Μεσσηνία, τη «δεύτερη πατρίδα του». Το επάγγελμά μας, όπως όλων των ατόμων, ως ένας από τους τρόπους με τους οποίους βεβαιώνουμε την ύπαρξή μας και την πορεία μας επί γης, ορίζει συνήθως τη «δεύτερη πατρίδα» μας, ενίοτε και την πρώτη... Ειδικά σήμερα που η «παραδοσιακή» έννοιά της έχει δεχθεί τόσες

τροποποιήσεις, ανανοηματοδοτήσεις και μετασχηματισμούς...

«Η παραδοσιακή λειτουργία της βρύσης στην Γκούρα Κορινθίας» (Αίπυτος 16-17, 1998, 50-57) είναι η πρώτη σημαντική του συμβολή στην Εθνική Λαογραφία. Ο Α.Δ. επιβεβαιώνει με αυτήν την κυρίαρχη στον βίο του παραδοσιακού ανθρώπου θέση της δημόσιας βρύσης, την άρρηκτη σχέση της με την οικονομική, κοινωνική και λατρευτική ζωή των κατοίκων της αγροτικής μας κοινωνίας. Τον κοινωνικό χαρακτήρα της βρύσης υπενθύμιζε κάποτε το γεγονός ότι αποτελούσε αφορμή εξόδου της νεαρής (προπάντων) γυναίκας από την κατοικία της. Πηγή ζωής αμφότερες αλληλοτροφοδοτούνταν καθημερινά: Η πρώτη, η πηγή/βρύση, παρείχε την ίδια τη ζωή, κίνητρα ελευθερίας, κίνητρα για κοινωνικές επαφές και ενημέρωση, για το ερωτικό συναπάντημα (τουτέστιν για την πηγή της ζωής καθαυτής), αφορμές για το ξεδίπλωμα της ποιητικότητας των εθίμων του λαϊκού ανθρώπου (προσφορές μελιγμάτων ως εξίσωση προς το προσφερόμενο ξείδωρον ύδωρ, άντληση «αμίλητου νερού», άλλα έθιμα και μαγικές θεατρικές τελετουργικές συνθήκες που επιβεβαίωναν την απρόθετη ποιητικότητα του λαϊκού ανθρώπου). Την καλλιτεχνική, τελικά, καταξίωση της ίδιας της βρύσης, ως ενός ιδιαίτερος χρηστικού και ποιητικού τόπου, αποδίδει και πάλιν ο Α.Δ. με την παρουσίαση της αρχιτεκτονικής της, βασιζόμενος σε ανάλογα στοιχεία από έξι τοπικά παραδείγματα.

Η μελέτη κλείνει με τον «θάνατο» της βρύσης, λόγω της εισβολής του σύγχρονου τρόπου ζωής στο χωριό (δίκτυο ύδρευσης, κλπ.), που σήμανε την πλήρη ανατροπή των παραδοσιακών σχέσεων της κοινότητας με τον δημόσιο αυτόν χώρο.

Ο «κύκλος της ζωής» και ο αντίστοιχος «του χρόνου», και ειδικότερα τα θέματα εκείνα που συνδέονται με την ευετηρία, την ευφορία και την ευκαρπία, την αναπαραγωγή εν γένει γης και ανθρώπων στην προβιομηχανική κοινωνία της Κορινθίας απασχόλησαν ιδιαίτερος τον Α.Δ. Ο γάμος είναι από τα σημαντικότερα γεγονότα του «κύκλου της ζωής» γενικώς. Η γαμική ένωση, για να νομιμοποιηθεί ως τετελεσμένο γεγονός στη συνείδηση της κοινότητας, για να βιωθεί από τα ίδια τα *dramatis personae* με τρόπο κοινωνικά αποδεκτό και επιθυμητό, οργανώνεται σε μια αξιοθαύμαστη τελετουργική διαδικασία. «Η υποδοχή των νεονύμφων στην παραδοσιακή κοινωνία της Κορινθίας», που παρουσίασε το 2008 στον τόμο *Αγαθοεργία*, τον αφιερωμένον στον (νάξιο την καταγωγή) επίσκοπο Κυανένων Χρυσόστομο Μαυρογιαννόπουλο (Αθήνα 2008, 735-753) είναι ένα κοινό στην «παραδοσιακή» ελληνική κοινωνία δρώμενο. Πρόκειται για ένα κατ' εξοχήν *διαβατήριο χρονικό σημείο* του γαμήλιου τελετουργικού, αφού πλέον οι νεόνυμφοι, δρώντα και «πάσχοντα» άτομα, έχουν αφήσει τη *μεταβατική* φάση του εθίμου (αυτήν τη «δύσκολη» και «ενδιάμεση») και έχουν ήδη μεταβεί, μετά τη στέψη, στη φάση της *επανενσωμάτωσής* τους στην κοινωνία, υπό άλλη πλάνη πλέον ιδιότητα, ως παντρεμένα όντα, ως άνδρας και γυναίκα, και εγκαθίστανται στη νέα τους κατοικία.

Το *κατώφλι* του σπιτιού, όπως και κάθε είσοδος σε οποιονδήποτε τόπο, ήταν αρχαιότεν ένας *οριακός χώρος*, όριο ανάμεσα στο *εμείς* και στο *εσείς*, στο «μέσα» και στο «έξω», η διάβαση του οποίου οδηγούσε σε έναν άλλον κόσμο, στην περίπτωση του γάμου με ένα νέο οικογενειακό περιβάλλον. Η κόρη-γυναίκα πλέον εισερχόταν, λόγω του *πατρογραφμικού χαρακτήρα του γάμου* και στην Κορινθία, μυούμενη ταυτοχρόνως, στο νέο της ενδιαίτημα. Γι' αυτούς τους λόγους, ο Α.Δ.

καταγράφει λεπτομερώς την κοινή σε όλα τα χωριά της Κορινθίας μέριμνα για την ορθή επιτέλεση όλων των εθίμων που συνδέονται με αυτήν την *οριακή* στιγμή. Η ορθή επιτέλεσή τους, με μαγικούς και με «αποδεκτούς» από την Εκκλησία τρόπους, θα φέρει την ευτυχία των νεονύμφων, την υγεία τους, την αρμονική συνύπαρξη με τα πεθερικά, την ευγονία, την αφθονία των αγαθών, την (επιβαλλόμενη) νοικοκυροσύνη της νύφης, την επιθυμητή αρρενογονία, κλπ.: Σταύρωμα της πόρτας με μέλι ή ρόδι, κάρφωμα της γλωσσοφαγιάς στο πλαίσιο της πόρτας, πάτημα σίδερου, σπάσιμο ροδιού, περιφορά γύρω από την εστία, κλπ. Κεντρικό πρόσωπο στην υποδοχή των νεονύμφων είναι η πεθερά, γεγονός που δείχνει την κυριαρχία της στις ενδοοικογενειακές σχέσεις. Η σχέση υποταγής και υπακοής της νύφης προς την πεθερά, κυρίως, εκφράζεται με το «προσκύνημα». Σημειώνω, επιπλέον, τις καταγεγραμμένες από τον Α.Δ. ομοιότητες αλλά και τις διαφορές μεταξύ των δρωμένων που παρουσιάζονται στα χωριά της Κορινθίας, μιας μικρής σχετικά γεωγραφικής περιοχής, που δικαιολογεί αυτομάτως τις ομοιότητες. Οι διαφορές προφανώς οφείλονται στην «αμυντικού χαρακτήρα» συνοχή που παρουσίαζαν οι τοπικές κοινωνίες, οι οποίες δεν δέχονταν εύκολα συνήθειες άλλων χωριών, ή καλύτερα, ως ένας τρόπος να τονίσουν την *ετερότητά* τους προς τους γείτονες, ως πολιτισμική αντίσταση, δεδομένου ότι η τοπική *ταυτότητα* και η *τοπικότητα* ορίζονται και αρνητικά, εν σχέσει πάντοτε προς τον γείτονα-Άλλον: Είμαι αυτό που δεν είναι εκείνος. Κάποιοι ανθρωπολόγοι, έλληνες την καταγωγή και την παιδεία, ισχυρίζονται ότι η σύγχρονη Λαογραφία εξετάζει τον ελληνικό λαό *α-τοπικά* και ομογενοποιημένο, πανομοιότυπο...

Οι εθιμικές επιτελέσεις οι σχετικές με την ευφορία της γης αποτελούν το κύριο θέμα της εργασίας του «Ευφορικά και ευκαρπικά έθιμα στην παραδοσιακή κοινωνία της Κορινθίας»,¹ η οποία αποτελεί ουσιαστική συμβολή στην καταγραφή, κατανόηση και ερμηνεία των εθίμων του κορινθιακού λαού που σχετίζονται με την ευφορία και την ευκαρπία². Η έρευνα βασίστηκε σε ανέκδοτο υλικό και στην κορινθιακή λαογραφική βιβλιογραφία· εξετάζονται, μεταξύ άλλων, η ευλογία των σπόρων, τα τελούμενα κατά την ημέρα της σποράς, από το σπίτι στο χωράφι, εθιμικές ενέργειες στο χωράφι, προλήψεις και δεισιδαιμονίες για την ευφορία και την ευκαρπία, οι πανσπερμίες, έθιμα θερισμού, έθιμα αλωνίσματος, ο ρόλος των αγίων στην ευφορία και την ευκαρπία, τη στάχτη του Δωδεκαημέρου, το κέρασμα της βρύσης, το «αμίλητο νερό», το *ποδαρικό* ως προϋπόθεση ευφορίας και ευτυχίας, προβλέψεις ευφορίας και ευκαρπίας, η επί της παραγωγής θεωρούμενη επίδραση των άστρων, ο συσχετισμός των Απόκρμε με την ευφορία γης και ανθρώπων, διάφορα ευκαρπικά και ευφορικά έθιμα.³

1. *Πρακτικά Γ' Παγκορινθιακού Συνεδρίου του Ιδρύματος Κορινθιακών Μελετών*, Κιάτο 2009, 377-403.

2. Βλ. σχετικό βιβλιογραφικό σημείωμα: Μ. Γ. Βαρβούνης - Αν. Παπακυπαρίσσης, *Λαογραφία* 43 (2013-2016), 539.

3. Αξίζει να αναφερθεί ότι η μελέτη των εθίμων του «κύκλου του χρόνου» αποτελεί ένα από τα αγαπημένα του θέματα που παρουσιάζει εκλαϊκευτικά («Λαογραφικά έθιμα των μηνών») σε τοπικές εφημερίδες και περιοδικά της Κορινθίας (π.χ. *Πολιτιστικό Βήμα Φενεού*) και της Καλαμάτας (π.χ. *Ελευθερία*).

Ο Πολιτισμός της Λαϊκής Υγείας είναι ένα ακόμη θέμα με το οποίο ασχολήθηκε ο Α.Δ., με κέντρο του ενδιαφέροντός του και πάλιν την Κορινθία του 20^{ού} αιώνα [«Η λαϊκή ιατρική στην παραδοσιακή κοινωνία της Κορινθίας του 20^{ού} αιώνα (κύηση, τοκετός, λοχεία, γαλουχία)»]⁴. Η έννοια «λαϊκή» νοείται εδώ υπό το περιεχόμενο της ως ασκούμενης ακόμη από τον «λαό της υπαίθρου», και δεν σχετίζεται με αυτόν της υπό αστικοποίηση ή ήδη αστικοποιημένης Κορίνθου, όπου η επιστημονική ιατρική η εξασκούμενη από επιστήμονες ιατρούς βαίνει παραλλήλως, με ταχύτερους ρυθμούς, ενισχύουσα την επιρροή της στον πάσχοντα πληθυσμό εν σχέσει προς τη «δημώδη». Και ο Κορίνθιος του 19^{ου} αι. κρίνω πως είχε να επιλέξει τρόπους θεραπείας από μια ποικιλία κοινωνικά νομιμοποιημένων λαϊκών πρακτικών και θεσμοποιημένων από το νεοσύστατο πλέον ελληνικό Κράτος· βρίσκεται και αυτός ενώπιον ενός πιο διευρυμένου (εν σχέσει προς το παρελθόν) συστήματος επιλογών ιάσεως. Ο Α.Δ. επιλέγει να ανασυστήσει τον «παραδοσιακό» Πολιτισμό της Υγείας, μέσα στη θεώρηση του οποίου εμπίπτουν και συμπλέκονται η θρησκευτική πίστη, η μαγεία, οι προλήψεις, οι δεισδιαιμονίες, ειδικά μάλιστα όταν πρόκειται για τη γέννηση ενός ανθρώπου. Εξετάζεται το ευρύ θέμα της λαϊκής ιατρικής που αφορά συνολικά την *κύηση*, τον *τοκετό*, τη *λοχεία* και τη *γαλουχία*. Η γέννηση ως διαβατήρια διαδικασία, έχει ενδιαφέρουσες εθιμικές πρακτικές, που ασφαλώς σήμερα έχουν περιθωριοποιηθεί από την επιστημονική ιατρική. Για τη σύνθεση της εργασίας έχει αξιοποιηθεί λαογραφικό υλικό από το ανέκδοτο Αρχείο του Ι. Θ. Κακριδή και από τη σχετική κορινθιακή και την ευρύτερη βιβλιογραφία. Εξετάζονται ειδικότερα: Η εγκυμοσύνη ως οικογενειακή και κοινωνική αξία, προφυλάξεις της εγκύου, διατροφή της, η προστασία της γενικώς, η ευαισθησία που επεδείκνυε η παραδοσιακή κοινωνία στην αρρενογονία, η γέννα, η φροντίδα του μωρού, η διατροφή της λεχώνας, ο θηλασμός, κ.ά.

«Η φωτιά στον κύκλο του χρόνου στην παραδοσιακή κοινωνία της Κορινθίας»⁵ είναι ένα ακόμη μελέτημά του περί την γενέθλια γη. Η μελέτη αυτή (βασισμένη σε ανέκδοτο υλικό και στη σχετική κορινθιακή βιβλιογραφία) συμβάλλει κατ' αρχάς στην καταγραφή και τη διάσωση των σχετικών εθίμων, αλλά και στην *ερμηνεία* της λειτουργίας της φωτιάς στην εν λόγω κοινωνία. Μετά από σχετικές εισαγωγικές σκέψεις του συγγραφέα, γίνεται συστηματική εξέταση των επιμέρους ενοτήτων, όπως η φωτιά στο Δωδεκαήμερο, κατά την Αποκριά, σε εορτές αγίων, η φωτιά του Επιταφίου, του Πάσχα, στα νυχτέρια, ή θέματα όπως το σπινθήρισμα ή *κουθέντιασμα* της, περιπτώσεις μαντικής, μαγικής (άρα μεταφυσικής) χρήσης της, η καταραστική φωτιά, η φωτιά στον γάμο, προλήψεις και δεισδιαιμονίες γι' αυτήν, κλπ.

Ο έτερος χώρος της λαογραφικής του ερευνητικής δράσης είναι - όπως προει-

4. Πανελλήνιο Συνέδριο του Κέντρου Ερεύνης της Ελληνικής Λαογραφίας της Ακαδημίας Αθηνών και του Ιστορικού Παλαιογραφικού Αρχείου του Μορφωτικού Ιδρύματος της Εθνικής Τραπέζης *Λαϊκή Ιατρική και Ιατρική Επιστήμη σχέσεις αμφίδρομες*, 7-11 Μαρτίου 2012, *Δελτίο του Ιδρύματος Κορινθιακών Μελετών*, 55 (2014), 18-32.

5. Στα Πρακτικά της Επιστημονικής Συνάντησης, με θέμα *Η φωτιά πηγή ζωής, δύναμης και καθαρμού*, Μουσείο Ελληνικής Λαϊκής Τέχνης και Φίλοι του Μουσείου, 1-3 Απριλίου 2011, Αθήνα 2013, 107-122.

πώθηκε - η Μεσσηνία. Στο 70 σελίδων πόνημά του «Όψεις του λαϊκού βίου στην παραδοσιακή κοινωνία της Μεσσηνίας κατά τον 19^ο και 20^ο αιώνα»,⁶ ασχολείται με τον μόλις προαναφερθέντα λαϊκό πολιτισμό, με τον υλικό, κοινωνικό και πνευματικό βίο των φορέων του. Τα βασικά θέματα που εξετάζονται είναι η κατοικία, η ενδυμασία, η κόμμωση, ο καλλωπισμός, τα μαγειρικά σκεύη, τα φαγητά και τα γλυκίσματα, ο γεωργοποιμενικός βίος, η αλιεία, η λαϊκή βιοτεχνία και τα θαυμαστά έργα της (υφαντική, βαφική, κεντητική-πλεκτική, ξυλοτεχνία-ξυλογλυπτική, κεραμική), τα παραδοσιακά επαγγέλματα, ο «κύκλος της ζωής», έθιμα της λαϊκής λατρείας, ο φιλέορτος βίος, οι γιορτές και τα πανηγύρια, κ.ά. Πρόκειται για μια μελέτη, που βασίζεται στην πλούσια λαογραφική βιβλιογραφία της Μεσσηνίας και σε ανέκδοτο λαογραφικό υλικό του Λαογραφικού Αρχείου της Σχολής Ανθρωπιστικών Επιστημών και Πολιτισμικών Σπουδών.⁷

«Ο φιλέορτος βίος στη Μεσσηνία: Νεοαγροτικές και συναφείς γιορτές»⁸ είναι μια εκτενής εργασία *σύγχρονης λαογραφικής θεματολογίας*. Την τελευταία 25ετία στη Μεσσηνία αλλά και στην υπόλοιπη Ελλάδα, ο εορταστικός χρόνος των ανθρώπων του χωριού και των πόλεων έχει εμπλουτιστεί με νέες εορτές. Θεωρούνται από μερικούς *σύγχρονες γιορτές*, κατά τον Α.Δ. όμως ο όρος είναι πολύ γενικός, και επιλέγει αυτόν των *νεο-αγροτικών*, με πανελλήνιο (αλλά και διεθνή) χαρακτήρα. Διαφέρουν κατά τόπους στον αριθμό και στο είδος τους, γιατί κάθε τόπος έχει δικά του προϊόντα να προβάλει.

Οι εορτές αυτές, περί τις 40 τον αριθμό στη Μεσσηνία, έχουν αποβάλει κάθε θρησκευτική εξάρτηση ή θρησκευτική επιδίωξη, «δηλαδή δεν διοργανώνονται με βάση και αφετηρία τον εορτασμό της μνήμης κάποιου αγίου, όπως συμβαίνει με την ελληνική λαϊκή εθιμοταξία». Οι *νεογιορτές* είναι αποκομμένες από τον ιερό χρόνο του πανηγυριού, φυσικά και από τον χώρο που αυτό επιτελείτο.

Φορέας της δημιουργίας τους είναι κάποιες ομάδες ατόμων ασχολουμένων με τη γεωργία και την κτηνοτροφία, κυρίως όμως οι πολιτιστικοί σύλλογοι. Υιοθετούνται όμως ευχαρίστως από τον λαό, τον «αστικό» και τον της υπαίθρου που είναι - κατά περιοχές - ήδη προ πολλού «αστικός»· στοχεύουν πρωτίστως στην προβολή της «διακεκριμένης» παραγωγής ενός τόπου, αλλά και στη νεωτερική ψυχαγωγία των κατοίκων του και των δεκάδων επισκεπτών του. Οι εορτές αυτές υφίστανται παραλλήλως προς το τοπικό «παραδοσιακό» εορτολόγιο, και πραγματοποιούνται με εξαιρετική επιτυχία και πάνδημη συμμετοχή. Διοργανώνεται έτσι (κατά τον

6. Στον συλλογικό τόμο «Μεσσηνία: Συμβολές στην Ιστορία και στον πολιτισμό της», εποπτεία Γ. Ξανθάκη - Καραμάνου, επιστημονική επιμέλεια Α. Ν. Δουλαβέρας, Ι. Κ. Σπηλιοπούλου, Παπαζήσης, Αθήνα 2012, 527-595.

7. Βλ. σχετικές κρίσεις και σχόλια: Πάνος Δ. Κοσμόπουλος, στην εφημ. *Ελευθερία Καλαμάτας*, 14-5-2013, 14· Β. Π. Ματσινόπουλος, *Νέο Βήμα της Κυπαρισσίας*, φ. 70 (Αύγουστος-Σεπτέμβριος-Οκτώβριος 2012), 2· Εφημ. *Ελευθερία Καλαμάτας*, 4-8-2013, 13· Μ. Γ. Βαρβούνης, Αναγνώστης Παπακυπαρίσης, *Λαογραφία* 43 (2013-2016), 540.

8. Στα *Πρακτικά Γ' Συνεδρίου Πανεπιστημιακών Λαογράφων των Ελληνικών Α.Ε.Ι.*, Κομοτηνή, 4-6 Οκτωβρίου 2013, *Η διαχείριση της παράδοσης. Ανάμεσα στον φολκλορισμό, στην πολιτιστική βιομηχανία και τις τεχνολογίες*, επιμέλεια Μ. Γ. Βαρβούνης, Μ. Γ. Σέργης, Δέσποινα Δαμιανού, Νάντια Μαχά-Μπιζούμη, Γαρυφ. Γ. Θεοδωρίδου, Εκδοτικός Οίκος Κ. & Μ. Αντ. Σταμούλη, Θεσσαλονίκη 2016, 93-147.

Α.Δ.) «ένα πανηγύρι, το οποίο όμως είναι εκκοσμικευμένο και μακριά από τις παραδοσιακές θρησκευτικές ρίζες του και με αυτή την έννοια δημιουργείται μια νεωτερική μορφή του λαϊκού πολιτισμού άξια λαογραφικής μελέτης και σημασίας».

Οι περισσότερες εορτές στη Μεσσηνία σχετίζονται με την οικονομική ζωή των κατοίκων, με τα αγροτικά προϊόντα που προβάλλει η κάθε τοπική κοινωνία: Της αγκινάρας, της πατάτας, της μπάμιας, της ντομάτας και του κρεμμυδιού, της κολοκυθιάς, του ρυζιού, της ρίγανης, της ελιάς και του λαδιού, αφού η εν λόγω πελοποννησιακή γη είναι ευρύτερα για την παραγωγή και ελαιών και λαδιού. Τα προϊόντα αυτά προβάλλουν ως στοιχεία της ταυτότητας των επιμέρους τόπων παραγωγής τους, πρεσβευτές της ιστορίας και του πολιτισμού τους. Σαν τα «διαπρεπή έμψυχα προϊόντα», τους/τις επιφανείς άνδρες και γυναίκες που έλκουν από εκεί την καταγωγή τους, «προϊόντα» κι αυτοί της «ευάνδρου» (όπως συνήθως λέγεται και γράφεται) χι ή ψι πόλεως, κωμοπόλεως ή χωριού...

Κάθε επιμέρους κλάδος της αγροτικής τέχνης έχει επινοήσει τη δική του εορτή. Μια άλλη κατηγορία περιλαμβάνει γιορτές με προϊόντα που έχουν ως βάση τα παράγωγα του σιταριού, το αλεύρι π.χ., όπως της χυλοπίτας και του τραχανά, της πίτας, της λαλαγγίδας και του τηγανόψωμου, της κούκλας (ομοίωμα κούκλας από ζυμάρι που ψήνεται), της δίπλας, της δίπλας και της γαμήλιας πίτας, κ.ά. Με δεδομένο, επίσης, ότι τα φρούτα και οι καρποί ήταν παλαιόθεν βασικά οικονομικά μεγέθη στον βίο των Μεσσηνίων, η γιορτή του σύκου, του καρπουζιού, της σταφίδας, αλλά και καρπών (όπως του κάστανου) και της αμπέλου (εορτές του μούστου, της τσικουδιάς και του κρασιού) θα πρέπει να θεωρηθούν ως «αυτοδικαίως» υφιστάμενες.

Βεβαίως η «κτηνοτροφική» Μεσσηνία αλλά και αυτή της θάλασσας και της αλιείας δεν υπολείπονται των άλλων επαγγελματικών κλάδων. Έχει καθιερωθεί η γιορτή του αρνιού, της σαρδέλας, του βακαλάου αλλά και του χελιού, μιας νέας πηγής πλούτου, που βρίσκει έτσι έναν ακόμη τρόπον να κραταιώσει την παρουσία της στην οικονομική ζωή της περιοχής.

Συναντάμε επίσης και ακραιφνώς αγροτικές γιορτές, όπως είναι η γιορτή της ανταλλαγής σπόρων, της σποράς, η γιορτή της αγρότισσας και η γιορτή του αγρότη. Εδώ το οικονομικό κίνητρο υφίσταται εκ νέου, αλλά κρίνω πως «ιδεολογικοποιείται» κάπως, αφού τιμάται αδιακρίτως η εργατική τάξη. Η ανταλλαγή σπόρων είναι «άκρως περιβαλλοντική και στόχο έχει την ενημέρωση του κοινού για την κομποστοποίηση, την οικολογική καλλιέργεια και την ανταλλαγή σπόρων παραδοσιακών ποικιλιών».⁹

Αν κάποιος εξετάσει τα ανά την Ελλάδα προγράμματα των νεο-γιορτών θα διαπιστώσει ότι πρώτιστος στόχος των διοργανωτών τους είναι ο οικονομικός-τουριστικός, η προσέλκυση δηλαδή τουριστών, η προβολή των συγκεκριμένων κατά περίπτωση τοπικών αγροτικών προϊόντων, της πατάτας στην περίπτωση της Νάξου. Παρεμπίπτουν ως στόχοι βεβαίως η ανάδειξη και η προβολή της τοπικής ταυτότητας της οργανώτριας περιοχής, τα αξιοθέατά της, η ιστορία της· ή η προβολή των ίδιων των διοργανωτών, ως ατομικών ή συλλογικών ταυτοτήτων. Οργανωτές είναι

9. «Ο φιλέορτος βίος στη Μεσσηνία: Νεο-αγροτικές και συναφείς γιορτές», ό.π., στα *Πρακτικά Γ' Συνεδρίου Πανεπιστημιακών Λαογράφων των Ελληνικών Α.Ε.Ι.*, σ. 137.

πλέον (όπως προειπώθηκε) ομάδες γεωργοκτηνοτρόφων, πολιτιστικοί σύλλογοι, πολιτιστικοί οργανισμοί των δήμων, που συνήθως ενισχύουν οικονομικά τις σχετικές εκδηλώσεις, και φυσικά οι αντίστοιχες συνεταιριστικές ενώσεις. Λείπει δηλαδή (σχεδόν παντελώς πλέον) το Κράτος από αυτές τις εκδηλώσεις. Είναι παρόν μόλις σε κάποιο χαιρετισμό ενός εκπροσώπου του προς την πολυπληθή ομήγυρι. Μάλλον ευτυχώς...

Η μελέτη της *επιτέλεσης* των νεογιορτών είναι από τα πλέον ενδιαφέροντα θέματα της σύγχρονης Λαογραφίας. Το ανέδειξε ο Α.Δ. Ενδεικτικά, αναφέρεται από τον ίδιο ότι την προβολή του εκάστοτε τοπικού προϊόντος πλαισιώνουν μερικές φορές ενημερωτικές εκδηλώσεις για τους παραγωγούς, με επιστημονικές ομιλίες για το ίδιο το προϊόν, για τον αγροτουρισμό, για την οικολογική γεωργία και την οικολογία κλπ., με τη συμμετοχή σχολείων, με αθλητικούς αγώνες, με «κυνήγι του χαμένου θησαυρού», τournouά τάβλι, με εκθέσεις αντικειμένων της παραδοσιακής ζωής άσχετων ενίοτε με το προϊόν, με διαγωνισμούς για το καλύτερα οργανωμένο (π.χ.) καλάθι με τα γλυκά *δίπλες* (στην Οιχαλία Μεσσηνίας), με αναβιώσεις σχετικών με το προϊόν εθίμων (στη γιορτή της *δίπλας* έγινε αναπαράσταση του παραδοσιακού γάμου, αφού το εν λόγω γλυκό είναι γαμηλιώτικο), με παρουσίαση συνταγών, κλπ. Άρα, μπορεί οι νεογιορτές να μην έχουν σχέση με θρησκευτικές εορτές, εκμεταλλεύονται όμως οι οργανωτές τους το παρελθόν της παράδοσης και αντλούν στοιχεία από αυτήν. Είναι χαρακτηριστική η προσπάθεια σε κάθε περίπτωση να τονισθεί η ιδιαίτερη διατροφική αξία του παραγόμενου και διαφημιζόμενου προϊόντος, αλλά φυσικά και η συμβολή του στην οικονομική ζωή του εκάστοτε τόπου. Η «Γιορτή της Μαρίας Καρπουζίτσας» αντιλαμβάνεσθε σε ποιους αφορά περισσότερο και σε ποιους απευθύνεται. Πιο ενδιαφέρουσα κρίνω την περίπτωση *νεογιορτών* που τελούν σύλλογοι αποδήμων σε άλλη ελληνική περιοχή, π.χ. γιορτή τσικουδιάς από τον σύλλογο Κρητών στη Μεσσηνία, όπου πλέον τίθενται προς μελέτη ενδιαφέροντα ζητήματα επικοινωνίας των τοπικών πολιτισμών και συναφή θέματα πολιτιστικών αλληλεπιδράσεων.

Είναι, λοιπόν, οι *νεογιορτές* και άκρως ψυχαγωγικοί θεσμοί, τείνουν να γίνουν καθ' ολοκληρίαν τέτοιοι. Γνωρίζω εκ πείρας τι συμβαίνει με τη δική μου (ναξιακή) εορτή της πατάτας: Χιλιάδες κόσμου, συνωστισμός, τεράστιες ποσότητες καταναλωνόμενων προϊόντων, γλέντι, χορός, διασκέδαση, ολιγότερες ομιλίες και διαλέξεις. Πόσοι δίνουν σημασία σ' αυτές; Υποβόσκουσα-ενδόμυχη προτροπή των συνδαιτυμόνων της τοπικής θαλερής Ένωσης Γεωργικών Συνεταιρισμών είναι «*τελειώνετε να αρχίσει ο χορός, το γλέντι και το φαγοπότι*». Το γνωρίζουν και οι ανά την Ελλάδα διοργανωτές, γι' αυτό πολλαχού προγραμματίζουν σε άλληνη ημέρα τις ομιλίες ή τις περιορίζουν στο ελάχιστον... Είναι, όντως, οι *νεογιορτές* υπέρβαση της *καθημερινότητας* (ασχέτως αν επισυμβαίνουν, για πολλούς, στον χρόνο των διακοπών), λειτουργούν ως ενδιάμεσες ρήξεις μ' αυτήν, τείνουν να γίνουν ένας νέος «ιερός χρόνος», ασχέτως αν (όπως προειπώθηκε) ουδεμία σχέση έχουν με τη θρησκευτική ζωή. Αν και φοβούμαι μήπως προκαλέσω με το επόμενο, δεν θα το αποκρύψω τελικά: Η πληθώρα των θεατών τους σχετίζεται (μερικώς) με την κρίση που διέρχεται ο απλάως ευτελισθείς αυτός λαός...

Αν θα αποκτήσουν οι *νεογιορτές* «παραδοσιακότητα» θα το δείξει το μέλλον,

αφού, αν είναι ορθή η γνώμη του David Gross, που συναντώ στον Α.Δ., για να θεωρηθεί κάτι «παραδοσιακό», θα πρέπει να συνδέει τουλάχιστον τρεις γενιές, δηλαδή να έχουν γίνει δυο μεταβάσεις. Είμαι βέβαιος ότι θα συμβεί. Οι νεωτερικές εκδηλώσεις του σήμερα είναι η Λαογραφία του αύριο. Καθιερώνονται, γιατί πρωτίστως αρέσουν και ψυχαγωγούν. Αυτό είναι το κέντρο περί το οποίο θα στραφεί πλέον (σχεδόν αποκλειστικά) η νεώτερη, ερμηνευτική τού νεοελληνικού πολιτισμού θεωρία.

Η σχέση του Α.Δ. με τον αείμνηστο Δημήτριο Σ. Λουκάτο είναι γνωστή στη λαογραφική κοινότητα: Τους συνδέει η μελέτη της παροιμίας, κοινό τους επιστημονικό αντικείμενο. Με την εργασία του «Επισημάνσεις και θέσεις του Δημ. Σ. Λουκάτου γύρω από την εθιμολογία του Δωδεκαημέρου»¹⁰ η σχέση αυτή ενισχύεται. Από τη μελέτη των εργασιών του κεφαλήνος λαογράφου που έχουν σχέση με τα έθιμα του Δωδεκαημέρου, διαπιστώνει *κριτική στάση έναντι αυτών*. Ο Λουκάτος πίστευε στην ρυθμιστική των λαογραφικών πραγμάτων παρέμβαση των λειτουργών της Λαογραφίας. Παραδεχόταν ότι *«είναι αδύνατο βέβαια να συγκρατήσουμε τις σύγχρονες εξελίξεις»*, αλλά όμως, ταυτοχρόνως, διετείνετο ότι *«για να μη θρискόμαστε (...) στην ανάγκη να τις καταργούμε, χρειάζεται να τις ρυθμίσουμε “λαογραφικά”*. Ένας από τους ρόλους της σύγχρονης λαογραφικής επιστήμης είναι όχι μόνο να *περισώζει και να μελετά τα παλιά, όχι μόνο να συμβουλεύει την καλή αναπαράσταση, αλλά και να καταγγέλλει την κατάχρηση, δίνοντας οδηγίες για τη λογική επέμβαση και τον περιορισμό της*». Σύμφωνα με αυτά, διατύπωσε στα κείμενά του για το Δωδεκαήμερο το παραπάνω κριτικό πνεύμα, με το οποίο έρχεται να διορθώσει παρερμηνείες ή υπερβολές (που συναντά ο καθείς μας στα έθιμα αυτής της περιόδου) και να δώσει συμβουλές για μια ορθότερη λαογραφική πλαισίωσή τους. Ο Α.Δ. αξιολογεί τη συνήθη αυτήν τακτική του Δ. Σ. Λουκάτου (να παίρνει θέση στα διάφορα λαογραφικά δρώμενα του Δωδεκαημέρου, και όχι μόνον) και επισημαίνει τη σημασία τους για τη Λαογραφία: διαπιστώνει ότι προβαίνει σε λαογραφικές «διορθώσεις» και υποδείξεις για τα κάλαντα, το χριστουγεννιάτικο δέντρο, τη σχέση του με τη λαϊκή μας παράδοση και τον τρόπο του στολισμού του, τα ζώα της φάτνης, το ρεβεγιόν των Χριστουγέννων, τις διατροφικές συνήθειες των ημερών (γαλοπούλα, όρνιθα, χοίρο), τα προσφερόμενα στα παιδιά δώρα, την εικονογραφία του αϊ-Βασίλη, τη βασιλόπιτα - ιερό φαγητό της Πρωτοχρονιάς. Οι επισημάνσεις αυτές του Δ. Σ. Λουκάτου κρίνει πως έχουν ιδιαίτερη αξία σήμερα, εποχή της παγκοσμιοποίησης, σε μια περίοδο που το τοπικό υποτάσσεται στο εθνικό και το εθνικό στο διεθνικό.

Ανακεφαλαιώνοντας, λοιπόν, επισημαίνουμε ότι Αριστείδης Ν. Δουλαβέρας ασχολήθηκε με ενδιαφέροντα θέματα Εθιμικής Λαογραφίας, τα οποία πραγματεύτηκε με επιστημονσύνη, επάρκεια και ουσιαστική γνώση της σχετικής βιβλιογραφίας. Του ευχόμαστε να συνεχίσει τη λαογραφική του συγγραφή ως τα βαθιά γεράματα, ακμαίος «πνεύματι και σώματι».

10. Στα Πρακτικά του Συνεδρίου *Λαογραφία-Εθνογραφία στα Επτάνησα. Μνήμη Δημητρίου Σωτ. Λουκάτου*, Εταιρεία Κεφαλληνιακών Ιστορικών Ερευνών, Πανεπιστήμιο Αθηνών, Πανεπιστήμιο Πατρών, Ελληνική Λαογραφική Εταιρεία, Αθήνα 2008, 157-168.

ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ Κ. & Μ. ΣΤΑΜΟΥΛΗ / ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟ
Π. Π. Γερμανού 38 - Ι. Μιχαήλ 2, 54622 Θεσσαλονίκη, τηλ.: 2310 264748, 6946461460
e-mail: anstamoulis@hotmail.com • www.biblionet.gr • www.osdelnet.gr • www.stamoulisant.gr